

NARRATIEWE PASTORALE EGSKEIDINGSMEDIASIE: STORIES VAN HOOP

J.A.BOTHA

Abstract: Narrative pastoral divorce mediation: Stories of hope

This article has been conducted from a postmodern, narrative-pastoral point of view. By using a developed ABDCE-formula, a space is created in which narrative-based research can be done. It focuses on action (the problem) and action stories that have been the object of the research. The research has been undertaken with “action” as backdrop and to use the “background” to explore the action and then to develop it, looking for a possible “climax” as well as a process or developing to an “ending” was developed. In the article the researcher pays attention to the action stories of the co-researchers, post-modernism, narrative divorce mediation, pastoral theology and possible stories of hope. The research has been evaluated against the identified terms and the possible development of stories of hope. As a team the co-researchers and the researcher look for a climax in the research process. Is a “successful” divorce possible by means of narrative, pastoral divorce mediation?

1. ORIËNTERING

In hierdie navorsing het ek gebruik gemaak van die narratiewe paradigma en aansluiting gevind by die ABDCE-skryfformule van ‘n fiksieskrywer, Alice Adams (Müller et al 2001:78; vgl. Lamott 1995:62). Ruimte word hierdeur geskep waarbinne narratiewe navorsing gedoen kan word. Binne hierdie ruimte het ek probeer om reg te laat geskied aan die narratiewe pastorale egskeidingsmediasie. Om na stories te luister en die taal daarvan te verstaan, het meegehelp om ‘n meer breedvoerige beskrywing van die tema te bewerkstellig. Alternatiewe stories het ook aan die orde van die dag gekom aangesien daar genoeg ruimte was vir die ontwikkeling daarvan. Indien dié alternatiewe stories

ontwikkel, vind daar iets nuuts plaas omdat ons nuwe vorme van lewe konstrueer deur doelbewus ons sosiale strukture en prosesse saam te skep (Shawver 2001:251). Die navorser, medenavorsers asook die relevante literatuurstudies, kon alles meewerk om gedeelde betekenis te skep en sodoende saam stories te ontdek en te ontwikkel.

Müller (2001:64) se artikel “Therapy as fiction writing” het die metafoor van skryf, veral vir verhaalskrywing, gebruik om vir hom ‘n deur oop te maak ten opsigte van verhale en terapie. Hierdie skat vir die skryfkuns het dus ‘n skat vir terapie geword. In 1995 het Lamott in haar boek “Bird by Bird” na Alice Adams verwys wat ‘n formule vir verhaalskrywing ontwikkel het, wat uiters bruikbaar was vir verhaalontwikkeling. Müller het die verhalende benadering tot terapie en navorsing verder ontwikkel in ‘n volgende artikel “Fiction writing as metaphor for research: a narrative approach” (Müller, van Deventer en Human 2001). Die ontwikkeling van stories word hier voorop gestel.

Die metafoor wat in hierdie navorsing gebruik is, is dié van Müller et al (2001:1-9) en staan bekend as die ABDCE-metafoor. A staan vir aksie (action), B vir agtergrond (background), D vir ontwikkeling (development), C vir klimaks (climax) en E vir einde (end). Die metafoor plaas volgens Müller (2001:65) die klem op “the wholeness” van die terapeutiese proses. Dit het die ontwikkeling van een aaneenlopende of konstante storie in gedagte. Die ruimte word nou geskep waarin die storie volledig kan ontwikkel.

Egskeiding is sekerlik een van die mees traumatiese gebeure. Albei partye, kinders, families en vriende word direk daardeur geraak. Talle verhale van vernietiging, beskuldiging, gebrokenheid, leuens, haat, teleurstelling en hopeloosheid is goed aan ons bekend. Die trauma van egskeiding raak ons almal.

Fay (2000:2) sê: “When individuals experience critical events that challenge their understanding of their world and their place in the world, they use language (stories) to describe those experiences. The terms trauma or traumatic are often used. These terms refer to the experience of an individual that is having difficulty in integrating his/her preferred worldview with the worldview related to a specific (traumatic) experience. These

individuals ..... construct a self-story to make sense of all experiences, including those that do not make sense.”

Omdat egskeiding ‘n geweldige krisis of trauma is, word dit gewoonlik verskillend beleef en geïnterpreteer deur die betrokke partye, die kinders, familie en vriende. Dit word deur almal as ‘n verlies beleef, ‘n verlies aan verhoudings, soms vertrouwe, finansies, intimiteit, liefde en respek asook emosionele en fisiese sekuriteit.

Trauma word op verskeie maniere gedefinieer. Bisbey (1998:27) formuleer dit soos volg: “A trauma is any event or experience that is outside the person’s usual or ordinary experience and expectations about the way in which the world works and/or the way in which people treat each other”. Gerkin (1984:12) bevestig dit deur die volgende te sê: “Persons in crisis were caught between a hermeneutic of despair and a hermeneutic of hope and experience was ... a loss of the sense of continuity, with the accompanying difficulty in moving into the open-ended future with hope and faith”

Twee van my medenavorsers bevestig bogenoemde verlies en trauma in hul aksieverhale. Dit wat so intens beleef word, word deel van die aksie wat geverbaliseer word. Kallie stel dit soos volg: “In ‘n stadium in my lewe het ek op ‘n punt gekom wat ek graag DESPERAATSTRAAT wil noem. Dit is nou daardie punt waar al jou maklike antwoorde op moeilike vrae nie meer sin en saak maak nie. Daar waar jy omsingel word deur vraagtekens en gekonfronteer word met jou eie totale magteloosheid en onvermoë om die gedagtes en weë van die almagtige God te verstaan. Dit bring jou op ‘n punt dat jy met ‘n roggelkreet moet uitbulder: “Ek kan nie meer nie!” Vir ‘n Predikant om op daardie punt te kom, kos nogal baie, want sien, ons is geleer om andere by te staan wanneer hulle in die noutes sou land. Maar, inderdaad is dit ‘n perd van ‘n totale ander kleur die dag as die seer voor jou deur kom parkeer. Dis dan wat jy so die indraai vat van die doodloopstraat genaamd, DESPERAATSTRAAT”.

Ben vind aansluiting by bogenoemde as hy sê: “Ek is party dae bly ek was te jonk om te verstaan wat aangaan. Ek is nie seker of ek dit sou kon hanteer om te sien hoe swaar hy

finansieel en emosioneel gekry het nie. Wat op daardie tyd in my ma se lewe aangegaan het, weet ek nie veel van nie. Sy het in die pienk huis oorkant die hospitaal gebly en ek het net daar gekom om vir my broers te kuier, veral Issie. Ek het agtergekom dat dit nie so sleg gegaan het daar nie, maar ek het nie vrae gevra nie. Ek glo dat al het ek, sou ek nie die waarheid gehoor het nie. Ek het dit net gevat soos dit kom. Dit is soveel as wat ek kan onthou van hul egskeiding en ek is dankbaar dat ek nie al die feite ken nie. Dit maak in elk geval nie meer saak wat gesê en gedoen is nie, dis verby!!! Ek weet net dat dit die res van my lewe verander het en toe ek weer bykom, was niks dieselfde nie. Ek was nie meer dieselfde nie. Ek het nie geweet wat om te dink, doen of sê nie. Ek het dit gevat soos dit kom, geen vrae”.

Ondanks die gebrokenheid en trauma is daar tog ook verhale van hoop en verwagting. Verhale wat vertel van nog ‘n kans. Nog ‘n kans om geluk te vind, te leer uit die foute van die verlede, maar ook nog ‘n kans om doelgerig en sinvol te lewe; ‘n lewe wat sinvol gelewe word en waar liefde, drome, en hoop ‘n lewenswyse word. Talle “sukksesverhale” bevestig dat iets soos ‘n “sukksesvolle” egskeiding moontlik is. Stories van hoop is een van die hoofkomponente van die verhale. Groei en heelwording kan plaasvind ondanks smart en verhale van trauma in die mens se lewe. Egskeidingsmediasie kan dien as ‘n diskoers wat funksioneel aangewend word binne die egskeidingsituasie.

Talle verhale van hoop dien as stille getuie van die helende proses. Met behulp van narratiewe pastorale egskeidingsmediasie word die nood en vasgeloopte verhale en stories deur middel van ‘n verbeelde toekomsverhaal omgeskakel in stories van hoop.

Met die nodige begeleiding kan verhale van nood en moedeloosheid/wanhoop omgeskep word in toekomsverhale van hoop en verwagting. Egskeidingsmediasie kan geplaas word teen dié breë agtergrond oor die aktualiteit van die navorsing en navorsingsarea. Dit vind binne ‘n bepaalde huweliksverband (konteks) plaas wat binne ‘n bepaalde tyd (geskiedenis) ontstaan en afgespeel het. In dié mediasieproses leef dit voort in die verhale (narratiewe) van die mense.

Deur stories van hoop te konstrueer, word heler en gelukkiger mense toegerus vir die verantwoordelikhede voor, tydens en ná die egskeiding. In die narratiewe mediasie word albei partye en al die rolspelers as medenavorsers betrek.

Die narratiewe verleen hom daartoe dat die persone en prosesse wat nagevors word, deel word van die gesprek/navorsing. Sodoende word die “stem” van die navorsing gehoor. Dit verseker dat die navorser nie die kopiereg van die verhaal vir homself/haarself toe-eien nie, maar geleenthede skep waar al die betrokkenes (navorsers, medenavorsers en materiaal) deelneem om ‘n nuwe verhaal te skep. Die tipe navorsing is dus nie klinies en koud nie, maar vars, oop en dinamies. Ek tree op as ‘n gespreksgenoot. ‘n Gespreksgenoot wat respek het vir die ander gespreksgenote. Ek wil nie my ander gespreksgenote “pathologize or victimize” (Graham 2000:112) nie. Hiervolgens gebruik ek ook nie begrippe soos “navorsingsopjekte” of “navorsing-populasie” nie, maar eerder aanspreekvorme soos “deelnemende navorsers” of “medenavorsers”.

2. AKSIE – EN AKSIESTORIES

Die ABDCE skryf formule wat reeds aangeraak is in die oriëntasie, word nou kortliks verder belig.

2.1 Aksie (“Action”)

Dit is hier waar die aksie navorsing/storie begin. Müller, Van Deventer en Human (2001:2) haal vir Lamott (1995:62) aan wat die volgende sê: “you begin with action that is compelling enough to draw us in, make us want to know more”. In ‘n modernistiese aanslag word daar gewoonlik met die probléem gewerk, en dít word in die navorsing spesifiek nagevors, met die moontlikheid van oplossings. In ‘n narratiewe paradigma word daar verkies om eerder nie van ‘n probleem te praat nie, maar word daar eerder met aksies, en spesifiek die aksiestories van die medenavorsers, gewerk. Indien daar met die aksiestories gewerk word, het die narratiewe navorser gewoonlik ‘n dekonstruktiewe agenda. Met behulp hiervan kan alles in die stories “unpacked” word, en kan daar na alternatiewe stories gesoek word. Dié stories word dan gesamentlik in die

navorsingsproses ontwikkel. Hiervolgens word nie net die probleemareas van die lewe of van die medenavorsers nagevors nie, maar wel elke aksie wat 'n moontlike alternatiewe storie kan bevat. Deel van die aksie gaan juis oor die feit dat die “nou” van die storie aangespreek word. Dit is 'n fyn kuns wat die navorser moet bemeester om juis in die “nou” te funksioneer in die navorsings en terapeutiese prosesse.

2.2 Agtergrond (“Background”)

Dit is belangrik dat elke aksie in hierdie storie en in die navorsing teen 'n bepaalde agtergrond gesien en verstaan moet word. Ek het reeds by die aksie gedeelte beskryf hoe ek by hierdie aksie uitgekome het, en gaan dit dus nie weer herhaal nie. Müller et al (2001:4) haal vir Lamott (1995:62) aan wat die volgende sê: “background is where you let us see and know who these people are, how they've come to be together, what was going on before the opening of the story”. Sy verduidelik dit baie prakties deur die voorbeeld van die vervaardiger van 'n verhaal, 'n storie of 'n film.

2.3 Ontwikkeling (“Development”)

Indien ons met die agtergrond begin besig raak, moet die navorsingstorie ook verder ontwikkel. Lamott (1995:62) sê: “then you develop these people so that we learn what they care the most about. The plot - the drama, the actions, the tensions - will grow out of that”. Müller et al (2001:5) haal vir Lamott (1995:39) aan as sy oor die waarde van skryf praat, en dit verglyk met die metafoer van 'n “Polaroid”, 'n foto wat besig is om te ontwikkel.

2.4 Klimaks (“Climax”)

Al die los punte word nou bymekaar gebring en vasgeknoop, om sodoende by die klimaks uit te kom. Dit is hiër waar die navorsingsproses as't ware sy klimaks bereik, en waar verstaan plaasvind.

2.5 Die einde (“Ending”)

Lamott (1995:62) stel dit soos volg: “and then there is the ending: what is our sense of who these people are now, what are they left with, what happened, and what did it mean?” Die navorser en medenavorsers kan soms moedeloos raak in die navorsingsproses en dit is wanneer die navorser soos ‘n skrywer, die moontlikheid moet benut om v^{ir} en m^{et} mense te droom.

3. ‘N NOODSAAKLIKE PARADIGMASKUIF – AGTERGROND EN VERDERE ONTWIKKELING

3.1 Inleiding:

Smit (1997:11) huldig die mening dat Suid-Afrika glad nie as ‘n postmoderne samelewing getipeer kan word nie, omdat die groot oorgange na modernisme op makro sosiale vlak eers in die laaste dekade van die twintigste eeu gemaak is. Cahoon (1995:3-4) maak ‘n belangrike onderskeid in die verband waarmee rekening gehou moet word as daar oor groot verskuiwings in ‘n samelewing gepraat word:

- verskuiwings in die **gemeenskap self**. Dit het te doen met veranderinge op tegnologiese gebied of ook met die manier waarop ‘n gemeenskap georganiseer word deur middel van die politieke stelsel, sekere waardes en norme, ekonomiese stelsel, ens.
- Verskuiwings in die **kultuur** van die gemeenskap. Hier gaan dit om die veranderinge in die wyse waarop mense in verskillende gemeenskappe hul werklikheid interpreteer. Dit kan waargeneem word in hul woorde, taalgebruik en belewenis van die werklikheid.
- Verskuiwings in die **diskoers** van die gemeenskap. Dit handel hoofsaaklik oor veranderinge in die dominante beskouings wat lede van ‘n gemeenskap of intellektuele oor die gemeenskap het.

In Suid-Afrika is dit belangrik om ook bogenoemde in ag te neem omdat 'n groot gedeelte van die samelewing nog in 'n pre-moderne gemeenskap lewe. Belangrike politieke oorgange na 'n post-modernistiese bestel het eers die afgelope dekade plaasgevind.

'n Tipiese kenmerk van die postmoderne werklikheid en samelewing is die "global village" (Rossouw 1995:14). Hiervolgens het ons wêreld baie klein geword en kan daar deur middel van satelliete, internet, selfone en vliegtuie alles/almal moontlik denkbaar bereik word. Ons land is nie hiervan uitgesluit nie en daarom is talle invloede van buite ook direk op ons gerig.

Dit is teen hierdie agtergrond dat Müller, van Deventer & Human (2001:1) sê: "As narrative therapists, pastors, and researchers, we position ourselves within the social constructionist (some would say: post-modern) paradigm, which has implications not only for the way in which we think about truth, but also for the way in which we try to be truthful in doing research."

3.2 Prosesse van oorgang:

Volgens Anderson (1990:6) is die Westerse Wêreld tans in die midde van 'n oorgang van een manier van dink (modernisme) na 'n volgende (postmodernisme).

Hy noem drie prosesse wat aan hierdie oorgang vorm gee:

- Die ineenstorting van 'n enkele geloofsstelsel. Daar is vandag geen universele konsensus oor wat waarheid is nie. Ons situasie is eerder vergelykbaar met 'n mark waar al die verskillende geloofstelsels uitgestal word met die oog op openbare verbruik.
- Die geboorte van 'n wêreldkultuur. Elke geloof raak bewus van ander gelowe. Met elke geloof gaan daar natuurlik ook 'n hele moreel-etiese kode gepaard. Die gevolg is dat dit al moeiliker vir enigiemand word om die eie geloofsstelsel as die absolute waarheid te aanvaar.

- 'n Nuwe polarisasie ontwikkel. Konflikte oor die aard van gemeenskaplike waarhede en waardes ontwikkel. Daar ontstaan “cultural wars” - gevegte oor kritiese sake soos opvoeding en morele ontwikkeling.

Volgens Müller (1996:56) is al drie hierdie verskynsels aanwesig in die huidige Suid-Afrikaanse samelewing. Ons beleef dit selfs meer intens as in die res van die Westerse wêreld - dit is asof die strome van die postmodernisme opgedam het en met die geboorte van die Nuwe Suid-Afrika is die sluise meteens op ons oopgetrek. Tans is dit asof ons in Suid-Afrika deur die “rapids” beweeg. Die postmodernisme plaas ongekende druk op alle sisteme, maar in besonder op die gesinsisteem. Die verbrokkelende huwelike asook die hoë egskeidingsyfer is tipiese tekens van die “rapids” wat soveel skade aanrig.

Dill (1996:101) omskryf die verandering van modern na postmodern as volg: “wat na vore gekom het, was 'n totale nuwe paradigma met 'n totaal nuwe epistemologie, breedweg getipeer as *postmodernisme*. Kritiese realisme, 'n nuwe kritiese hermeneutiek; 'n nuwe, beperkte taak vir wetenskapsfilosofie; epistemologiese klem op holisme en pluralisme; ontdekking van taal se kommunikatiewe waarde; en die besef dat die mens wesenlik 'n narratiewe wese is wat in en vanuit bepaalde diskoerse lewe – dit is alles deel van hierdie nuwe era van postmoderniteit.”

3.3 Die gemarginaliseerde stemme moet gehoor word

“Die stem van die ekspert is nie die enigste stem wat belangrik is om gehoor te word en alle kennis in pag het nie. Daar is soms ontnugtering met die uitkomst van goed bedoelde projekte wat deur eksperts beplan en geloods is” (Van Niekerk 1996:76-78). Die postmoderne denkers en navorsers wys gereeld uit hoe verskillende diskoerse deur die ekspert en persone met mag, gedomineer word. Dit gebeur gewoonlik ten koste van die kennis en insig van mense wat nie 'n stem in die diskoerse het nie. Eksperts en die dominante diskoerse van die samelewing moet nie alleen gehoor word nie. Daar moet veral geluister word na diegene wat direk geraak word deur die besluite en invloedryke menings van die eksperte.

Persone wat deur modernisme gemarginaliseer is deur middel van die dominante diskoerse en eksperts se stemme moet nou weer gehoor word. Hulle moet 'n plek en stem kry in die diskoers. Die kinders, die stil, goeie man/vrou, die ouer wat nie toesig en beheer oor die kinders verkry het nie, kan almal as gemarginaliseerde stemme beskou word. Spesifieke aandag moet aan die gemarginaliseerdes gegee word deur na hul stories te luister en dít pas in by die Bybel se Etos waarin God op 'n baie besondere manier besorgd is oor diegene wat uitgeskuif is.

3.4 Taal skep betekenis

Betekenis en verstaan kom in die gebruik van taal na vore (Anderson & Goolishian 1988:377). Ons gebruik taal om betekenis te gee aan ons ervarings. Met die woorde en grammatika waaroor ons beskik, interpreteer ons ons ervarings. Dit is stories want interpretasies kan net gemaak word as daar verbande tussen dinge gelê en dit binne 'n tydsraam geplaas word. Sodra 'n mens dit doen - om ervarings te interpreteer en tyd daaraan te koppel - skep hy/sy 'n verhaal. Die ervarings is rou en betekenisloos totdat ons woorde en begrippe gebruik om daaraan betekenis te gee (Müller 2000:13). Tydens die eksternaliseringsproses in egskeidingsmediasie word hierdie rou ervarings in betekenisvolle woorde en begrippe uitgedruk sodat daar saam 'n sinvolle toekomsverhaal gekonstrueer kan word tussen die pastor/navorsers en die betrokke partye/medenavorsers. Nuwe betekenis word gegee aan die seer, dramatiese gebeure en dominante diskoerse. Die implikasie is dat dit moontlik is om nuwe betekenis te gee deur nuwe taal daarvoor te gebruik (Müller 1996b:130).

3.5 Eksternalisering

White & Epston (1995:19) gebruik eksternalisering as 'n narratiewe hulpmiddel deur in taal die probleem te skei van die identiteit van die persoon. Kenmerkend van die narratiewe paradigma is die credo: "die persoon is nooit die probleem nie; die probleem is die probleem." Dié paradigma plaas die fokus op die verhouding en werking van die

dominante verhaal se mag en hoe dit mense se lewens konstitueer (O'Hanlon 1994:21,23). Met eksternalisering word mense gehelp om aan hul probleem te dink as iets buite hulleself. Die probleem word as't ware geneem en buite jouself neergesit en dan word daaroor gepraat. Dit is 'n hulpmiddel tot terapie wat mense aanmoedig om die neerdrukkende probleme wat hulle ervaar, te objektiveer en te personifieer. Die probleem word dus 'n aparte entiteit en dit help mense om daaroor te praat asof dit iets buite hulleself, iets eksterns is (Müller 2000:95).

3.6 Aannames ten opsigte van narratiewe navorsing

Volgens Müller (2002c:1) is dit belangrik dat ons as narratiewe terapeute, pastors en navorsers onself posisioneer in die sosiaal konstruksionistiese paradigma. Dit het implikasies vir die manier waarvolgens ons ons navorsing doen. Die volgende vyf aannames is voortdurend verreken in die navorsing:

- Respek vir die deelnemer/kliënt/medenavorser. “We want to be researchers who do not “pathologize or victimize their narrators” (Graham 2000:112). Daarom verkies ons om nie taal soos “navorsingsobjekte” of “navorsingspopulasie” te gebruik nie maar eerder woorde soos “medenavorsers” of “ko-navorsers”. Dit is ook belangrik dat ons seker maak dat ons nie ons eie belange as navorser dien nie maar die belange van dié wat nagevors word - ons medenavorsers. Dit is dus nie belangrik dat daar in die eerste plek van verandering van buite gebruik gemaak word nie, maar om na stories van hoop te luister en dat ons daardeur ingetrek word. As narratiewe navorsers word subjektiewe integriteit hoog aangeslaan en word daar gestreef na deelnemende interaksie. Tydens die mediasieproses moet daar ten alle tye respek, wedersydse respek getoon, word ten spyte van die trauma, seer en pyn wat beleef word.
- Klem op die “nou”. In die narratiewe navorsing word die “nou” as die eerste stap beskryf. Die navorsers moet in die eerste plek vasstel wat aan die gebeur is. Dit is alleen moontlik as daar 'n goeie empiriese insig is in mense en die aksie waarby hulle betrokke is. Dit gaan dus om die “nou” van die aksie te beskryf en nie te konsentreer

op die verlede of op die toekoms nie. Die partye en betrokkenes wil die egskeiding so gou as moontlik afhandel. Die rou emosies, woede, teleurstelling, verwerping ens. wat op die oomblik teenwoordig is, moet “nou” hanteer word.

- Die nie-weet-posisie: Om toe te laat dat persone en gemeenskappe hul volle stories vertel, is dit belangrik dat die navorser ‘n nie-weet-posisie inneem. Dit laat die medenavorsers toe om hul stories te vertel soos hulle dit elke dag belewe. Dit help die navorser ook om die stories van die medenavorsers te volg omdat hulle dit binne ‘n sekere sosiale omgewing gevorm het. Almal se stemme moet ook gehoor word sonder dat die stories onderbreek word. Alle diskoerse van mag moet veral hier in die egskeidingsmediasie verreken word.
- Interpretasie in plaas van analise: Net die navorser het die mag en spesiale kennis om te analiseer. Die begrip analise berus op ‘n hiërargiese sisteem wat aan hom/haar die vryheid gee om diskoerse daar te stel wat nie noodwendig van pas is nie. Die narratiewe navorsing handel juis daarvoor om saam met die medenavorsers tot verstaan te kom. Gesamentlike gekonstrueerde interpretasie vind plaas want die medenavorsers en die navorser kom saam tot verstaan. Die navorser is in die narratiewe benadering meer ‘n fasiliteerder van interpretasies. Daar word geluister en uitgenooi dat elkeen saam sy eie storie kan interpreteer. Met behulp van interpretasie word daar saam tot ‘n sinvolle skikking gekom.
- Klem word geplaas op die geheel: Die klem word verskuif van die fyn detail na die geheel. In plaas daarvan om ‘n storie in verskillende dele op te deel volgens verskillende temas, laat die navorser toe dat die storie homself interpreteer. Die betekenis van die storie as ‘n geheel word nou beklemtoon. Daardeur word respek aan die storieverteller betoon deur nie sy/haar storie in fyn detail te ontleed of op te breek nie, maar juis na die boodskap daarvan te luister. Daar word nou gefokus op almal se belange en ‘n “suksesvolle” egskeiding word saam in die vooruitsig gestel.

4. EGSKEIDINGSMEDIASIE – AGTERGROND EN VERDERE ONTWIKKELING

4.1 Narratiewe egskeidingsmediasie

Narratiewe egskeidingsmediasie word as 'n proses beskryf. Winslade & Monk (2000:57) sê: “The word process focuses on the dynamic, shifting, and changing elements of mediation rather than on abstractions, facts or structures. By concentrating on process, the mediator is invited to think about and work with the responses of the conflicting parties rather than follow some static, preconceived plan. Any experienced mediator knows that mediation cannot be carried out in a predictable straight line. People are not that simple”.

Die narratiewe leen homself juis uitstekend daartoe dat al die partye/medenavorsers se stories en verhale gehoor kan word. 'n Narratiewe benadering tot mediasie behels die volgende: Winslade & Monk (2000:250):

- “The privileging of stories and meanings over facts
- The hearing of people’s stories of conflict as they are produced in discourse
- The clear separation of conflict-saturated stories from stories of respect, cooperation, understanding, and peace
- The use of externalizing conversations to help disputants extract themselves from problem stories that have helped them in thrall
- The creation of a relational context of change as a primary task of mediation in preference to the pursuit of an agreed-upon solution
- The selection of alternative stories for development as pathways out of disputes”.

Volgens Billikopf (2002:101) is narratiewe egskeidingsmediasie belangrik want: “through narrative mediation each stakeholder gets the opportunity to hear the story from the perspective of the other individual, and finds out, in the process, that the other person does not want to be in the conflict either, and prefers a new story in which the conflict is moved aside. People who are deeply involved in conflict may well think the other person wants to remain in, or somehow enjoys, the conflict. Finding out that the conflict is also affecting the other individual in negative ways also assists in the process of detaching oneself from the conflict story.”

Freedman & Combs (1996:97) asook Paré (1994:15) verwys na die gesin as 'n **verhalende kultuur** ("storying culture"): "Wanneer 'n groep(ie) mense hulleself konstrueer en hulle in stand hou as 'n gesin, omdat hulle gesamentlik identiteit vind in die verhale wat hulle oor hulle "gesin" vertel, is hulle 'n gesin. Dit maak nie saak watter vreemde samestelling hulle in terme van geslag, ouderdom, ras en kultuur verteenwoordig nie. Die gesin word gevorm deur die verhale wat hulle deel en waarmee hulle hul identiteit konstrueer en nie deur sogenaamde objektiewe maatstawwe wat van buite gebruik word nie. Die begrip verhalende kultuur as 'n metafoer om die gesin mee te beskryf, sou ook met die begrip **interpreterende gemeenskap** vervang kon word. Dit is 'n groep mense, wat binne 'n bepaalde konteks, hul lewens op dieselfde manier verstaan en interpreteer. Hulle lewe uit dieselfde konstellasië van metafore, uitdrukkings, simbole en verhale. Hulle heg waarde en betekenis aan dieselfde dinge. Soos alle ander kulture vertel hierdie kultuur (gesin) stories oor hulleself." Enkelouer en her-saamgestelde gesinne pas ook goed in by bogenoemde beskrywing van 'n gesin.

4.2 Die egskeidingsproses

Van Staden (1992:6) het die begrip egskeiding soos volg omskryf: "Egskeiding is die wetlike beëindiging van die huwelik deur 'n hofbesluit waar dit die traumatiese proses van vernietiging van die huweliksverhouding impliseer, met die gepaardgaande verandering van die gesinstruktuur – en funksionering asook die onderlinge interaksie van die gesinslede, wat aanpassings in kommunikasie en die ondersteunende netwerk meebring."

Die term "egskeidingsgesin" wys heen na 'n gesin wat in, of reeds deur die proses van egskeiding is. Dit sluit almal in wat deur hierdie reuse draaipunt in die lewe van 'n gesin geraak word. Indien 'n vriendskap verbreek word, bestaan daar geen verbintenis meer nie. Na 'n egskeiding word daar dikwels verwys na die gewese eggenoot, maar daar kan nooit gepraat word van die gewese kinders of ouers ("ex-husband/ex-wife" en nooit "ex-vader/ex-moeder of ex-kindere") nie. Die kind bly altyd die kind van sy ouers en die ouers

bly altyd die ouers van sy kinders (Boszormenyi-Nagy & Spark 1973:3; Van den Eerenbeemt 1995:41).

Ek sluit by Müller (2002b:6) aan wat 'n egskeiding beskryf as vasgeloopte en/of noodstories binne 'n verhalende kultuur/interpreterende gemeenskap waar daar nie meer tot dieselfde verstaan en interpretasie gekom word nie. Hierdie gebeure lei daartoe dat hierdie kultuur of gemeenskap vervreem word en vernietig word. Nou ontstaan daar krisisstories en elke krisisgebeurtenis roep by elke mens 'n eie unieke verhaal na vore.

4.3 Die gemarginaliseerdes in die egskeidingsproses

Gerkin (1991:54) sê dat algemene waarhede ("common sense") van die samelewing nie sonder meer aanvaar kan word nie. Dit is uiters belangrik dat dit bevraagteken moet word. Dit sou beteken dat daar nie net na die dominante diskoerse en eksperts geluister moet word nie, maar ook na die gemarginaliseerde stemme wat nie inpas by dít wat as vanselfsprekend aanvaar word as die waarheid nie. 'n Gemeenskap het dikwels alternatiewe idees en visies van wat goed en reg is ten opsigte van die gemarginaliseerdes. Dit is daarom uiters belangrik om doelbewuste aandag te gee aan die persone, soos die kinders, die ander partye asook ander verhalende kulture en gemeenskappe wat direk of indirek 'n rol van mag speel in die proses van mediasie en wat dus buite die dominante diskoers staan. Indien daar na die stemme geluister word en aan hulle die geleentheid gegee word om deel te neem aan die gesprek, word 'n volledige prentjie geskilder van die situasie. Persone wat in modernisme gemarginaliseer geraak het deur die dominante diskoerse, se stemme moet doelbewus gehoor word en hulle moet 'n plek en stem kry in die diskoers (Rossouw 1995:87).

Dit is van uiterste belang om juis aandag te gee aan die gemarginaliseerde stemme van die kinders in die egskeidingsituasie. In die verlede het die klem dikwels net op sekere diskoerse geval wat deur die ouers op die tafel geplaas was. Met die koms van die Gesinsadvokaat, gesinshowe en mediasie het dit meer realisties geword om die kinders te bemagtig en sodoende hul stem vóór, tydens en ná die egskeiding duidelik te hoor.

4.4 Die rol van mag tydens die mediasieproses

Mág, as ‘n diskoers, speel baie keer ‘n bepalende en deurslaggewende rol in die mediasieproses. Indien dit nie reg hanteer word nie, kan dit die hele proses verongeluk. Verskillende magstipes kan onderskei word (Botha 1997:71):

- Geslagsmag
- Geldmag/mag om inkomste te beheer
- Kulturele mag
- Kerklik/godsdiensige mag
- Politieke mag
- Mag om te verwerp/mag van weerstand
- Mag as ‘n gesagstruktuur.

5. TEOLOGIESE EN PASTORALE VERANTWOORDING – AGTERGROND EN VERDERE ONTWIKKELING

5.1 Inleiding

Sommige beleef groot ongemak met die nuwe paradigma en probeer daarom aan die ou bekende paradigmas vashou, om sodoende nuwe “orthodoxy” daar te stel (Polkinghorne 1995:17). Postmoderne teologie moet die uitdagings aanvaar wat gestel word terwyl daar met nuwe oë gekyk word na die openbaring van God in die Bybel. Dit skep ‘n nuwe geleentheid vir teologie en die besinning sowel as ‘n nuwe openheid vir geloof en dit kan soos volg saamgevat word: “While this new pluralistic, postmodernistic situation is perceived by many as a threat to ‘mainline’ churches ... it is my judgement and my urging that the new situation is in fact a positive opportunity to which church interpreters of the Bible may attend with considerable eagerness” (Van Aarde 1993:19).

Die mense van vandag wil graag weet wat dit beteken om in die wêreld daarbuite as gelowige op te tree. Die mens wil vandag ontsnap uit die kennis, feite en logikagreep van modernisme. Mense wil deur 'n emosionele beleving en uitlewing gedra word deur simbole en rituele en stories van hoop. As gelowiges glo ons in een saambindende storie wat alle mense deur die eeue insluit. Dié storie is die Bybelse narratief van 'n handelende God wat verlore mense red en meer nog: in die inkarnasie van Jesus Christus bewys God Sy oneindige liefde vir die mens.

Die boodskap bring vir stukkende en verwarde mense met noodverhale en doodloopstories weer nuwe hoop in hul omstandighede. Vanuit 'n postmoderne teologie kan nuwe begrip en openheid ontwikkel word vir dié persone en die gemarginaliseerdes in die egskeidingsituasie.

Teen die agtergrond van die postmoderne tyd waarin ons leef, word die pastor/navorser oper en gemakliker met talle onsekerhede. Du Toit (2000:182) sê dan tereg: **“in hierdie sin is geloof in God in 'n postmoderne tyd gemakliker met die idee om nie presies te weet nie”**. Geloof is dus gemakliker met onsekerhede in die postmoderne tyd. Die voorlopigheid van ons insigte moet dus altyd verreken word.

Vos (1995:445, 453) praat oor die Bybel as volg: “Die Bybel is 'n verhaalboek. In dié Boek gaan dit om God se Verhaal met mense en die wêreld. Daarom is dit ook nie vreemd dat die verhalende preek 'n uitstekende manier is om God se Verhaal met mense vir vandag te vertel nie. Die Christelike Godsdiens leef ook van verhale”.

5.2 Die rol van die Heilige Gees in ons teologie

Die Christelike antropologie kan nie beskryf word sonder besinning oor die Christelike pneumatologie nie. Vos (1989:203-204) stel dit duidelik deur die teologie met 'n spinnerak te vergelyk. Wanneer die teoloog die pneumatologie aanraak, kom die Christologie en antropologie in beweging. In die spinnerakbeweging raak dit duidelik dat die Gees die mens laat deel kry, in die heil wat Christus verwerf het. Dit is die simbiotiese werk van die

Heilige Gees en beteken dat die Gees dit moontlik maak dat die gelowiges se saamleef met Christus, 'n daaglikse werklikheid word. Die mens word deur die Heilige Gees vernuwe en verander. Die vernuwende werk van die Gees binne 'n stukkende mens, laat hom/haar weer toe om te droom en aan stories van hoop te bou vir 'n wonderlike toekoms. Indien die pastoraat die misterieuse werk van die Heilige Gees misken, kan die belangrike rol van die Gees as Brugbouer en Parakleet, maklik verloën word. Heyns (1981:292) sê dat die betekenis van die Brugbouer juis is om by mekaar te bring. Tydens die mediasieproses word daar gepoog om alle verhale, emosies en persone bymekaar te bring onder leiding van die Gees. Die Gees wil die mens en die Woord, die mens en die toekoms asook God en die wêreld, by mekaar uitbring. Die Gees begelei die mens in nood en help hom/haar om toekomsgerig te word. As gevolg hiervan ontwikkel daar hoop, 'n nuwe groeipotensiaal en oorwinning (Müller 1996:85). Die mens ontdek homself/haarself onder die leiding van homself/haarself en word toegegerus om sodoende sy/haar bestemming as kind van God te bereik. Die Heilige Gees pas die werklikheid van die verlossingslewe, op alle aspekte van die gelowige se daaglikse lewe toe (Louw 1990:140).

Die Heilige Gees is onmisbaar in die skepping en onderhouding van verhoudinge tussen God en mens asook mens en mens. Daar kom verandering en bevryding in mense se lewens en die Koninkryk van God breek aan (Pieterse 1991:52). Cavanagh (1993:207) sê dat pastorale berading daarop ingestel is om mense te verander. Hierdie verandering is nie in die eerste plek op behavioristiese vlak nie. Dit is 'n verandering wat vanuit die toekoms en nie uit die verlede nie, plaasvind. God is altyd deur die Heilige Gees besig om 'n nuwer begin te maak, afgesien en ten spyte van die verlede (Müller 1996:29). Verandering vind plaas deur die grondige herskryf van 'n persoon se lewensverhaal, tot in die kern. Die Heilige Gees help met die omkeer, delf en herontdekking van al die latente potensiaal en dít maak opsigself verandering moontlik. Deur die Heilige Gees word die navorser en medenavorsers gelei tot selfinsig, insig in hul eie gebroke werklikheid asook die beleving van die wonder van die verlossing in Jesus Christus.

Die verhouding tussen die navorser en die medenavorsers is afhanklik van die krag van die Heilige Gees. Dit is 'n verhouding wat onderneem word met die verwagting dat in die soeke na nuwe rigting, die soekers vergesel sal word van die Gees. Sodoende word die krag van God in die lewens van dié persone geopenbaar (Gerkin 1984:71). Hierdie dieptedimensie (verwysende na God en die werking van die Heilige Gees) word nie beskou "...as iets afsonderliks wat eenkant en na die tyd ook nog ontgin moet word nie, maar as 'n soort infrarooilig wat op die gesinstoneel gewerp moet word en wat heeltemal nuwe perspektief na vore bring" (Müller 1996:85).

"In die narratiewe teologiese paradigma gaan dit ook en verál oor God se Verhaal en dáárdie Verhaal word eers deur die Gees vir ons werklik ontvou. Wat uit die ontvouting blyk, is dat God inderdaad nie 'n God van afstand is nie, maar van betrokkenheid..... Die Heilige Gees sluit nie ons oë vir die werklikheid van die lewe nie, maar open dit juis daarvoor. Die Heilige Gees maak ons sensitief vir die empiriese werklikheid rondom ons, maar verskerp tegelyk ons geloofsoë, en só word Hy die Bron van hoop (Rom 15:13). Die Christelike hoop behels immers nie 'n blindheid vir realiteite nie" (Müller 1996:51).

In ons teologie sal ons altyd moet rekening hou met die kragtige en onvoorspelbare werking van die Heilige Gees. Stories van hoop kom gewoonlik tot stand nadat die Heilige Gees die medenavorsers in die egskeidingsmediasiesituasie aangeraak het. Vasgeloopte en doodloopstories kry nuwe betekenis in die terapeutiese proses (Botha 1997:12).

Stories is vensters. Dit open gewoonlik 'n blik op wat binne 'n ander persoon se kop aangaan. Hoe beter jy diegene rondom jou leer ken, hoe meer kan jy uit al die verhale wat hulle vertel, agterkom hoe en wat hulle dink en ook waaroor hul die graagste dink. Hoe meer jy jou eie stories met hulle deel, hoe meer openbaar jy jouself teenoor hulle (Joubert 2003a:45). Hy gebruik ook 'n ander, baie toepaslike metafoer as dit handel oor stories in Christene se lewens. "Wanneer die videobande oud word neem hulle somtyds twee beelde oor mekaar op. Die gevolg is spookbeelde: huidige beelde en vorige beelde wat gelyktydig op die TV wys. Dit is helaas ook die hartseerstories van baie Christene se lewens. Hulle laat toe dat twee teenstrydige stories oor God gelyktydig in hul kop afspeel

soos spookbeelde” Joubert (2003b:43). Dit vind dikwels plaas in die hele egskeidingsproses omdat almal so getraumatiseer is. Hul verskillende Godsbeelde en die beleving van hul Christenskap word soms geheel en al of gedeeltelik verduister en slegs “spookbeelde” word afgespeel.

5.3 Pastorale betrokkenheid en hoop

Gerkin (1997:114) en Müller (1998:177) gebruik treffende metafore om die rol van die pastor/navorser in die narratiewe pastoraat uit te lig. Gerkin beskou die narratiewe pastor as interpreterende gids wat die mense in hul verhale begelei om self sin en identiteit te vind. Hierdie rol van die pastor is daarop gerig om te fasiliteer in die dialogiese proses tussen die eie, unieke lewensverhaal van die pastor en die Christelike verhaal, asook tradisie, oor hoe die lewe geleef moet word. Müller sê in die verband dat die narratiewe pastor gewoonlik die uitdaging het om die gespreksgenoot drome te laat droom en ‘n hoopvolle toekomsverhaal te verbeeld. Lester (1995:22) beklemtoon juis die rol van die pastor omdat mense se verhale van nood volgens hom primêr verband hou met die verduisterde toekomsverhale. Volgens Jensen (1984:224) moet die pastor die hoop kommunikeer dat God, wat aktief betrokke was by die vormgewing van die religieuse verhaal, reeds aktief betrokke is by die verhale van die individu en die gemeenskap binne die dampkring van ‘n bepaalde tradisie. Die pastor is dus ‘n hoopdraer wat die medenavorsers gedurig daaraan moet herinner dat daar hoop is – ‘n hoopvolle toekomsverhaal wat op ‘n unieke wyse God se betrokkenheid in die unieke lewensverhaal sal verbeeld (Capps 1995:75).

In die pastoraat gaan dit vir Müller (1996:24) om ‘n teologie van betrokkenheid: “ware verstaan, vra betrokkenheid ‘an encounter’ en betrokkenheid lei tot verstaan”. Daarom dat die pastorale betrokkenheid dan juis ‘n hermeneutiese avontuur is (Bons-Storm 1989:11). Verandering is ‘n narratiewe saak wat deur middel van die pastoraat/navorsing ruimte skep om nuwe geleenthede te identifiseer en te benut om sodoende stories van hoop te konstrueer. Omdat gesinne, of dit ‘n enkelouer of ‘n her-saamgestelde gesin is, geïnterpreteerde gemeenskappe of “storying cultures” is, moet daar na al die

gemarginaliseerdes asook dominante stemme en stories geluister word in die pastorale mediasieproses.

6. MOONTLIKE STORIES VAN HOOP ..... – ‘N MOONTLIKE KLIMAKS

6.1 Moontlike stories van hoop .....

Hier gaan dit juis oor moontlike stories van hoop wat deur die medenavorsers vertel en beleef is. Dit word beleef in die navorsingsproses waar daar gewoonlik met stukkende, verwarde, getraumatiseerde en selfs hopelose mense gewerk word. Die medenavorsers moet, soos in die storie, weer iets begin beleef, deur die gesamentlike toekomsverhaal wat tot stand moet kom, van God se hoop in hul lewens. ‘n Persoon wat desperaat is, onttrek hom of haar dikwels van mense rondom hulle as gevolg van die gebeure rondom die egskeiding. Lester (1995:98) haal vir Royal Synwolt aan wat die volgende gepaste woorde sê: “The pastoral caregiver ‘hopes with’ suffering persons and allows these persons to ‘borrow’ hope. The hopeful encounter becomes the stone quarry from which despairing persons find materials to build life anew”.

Fuller Rodgers (2002:99) sê oor hoop die volgende: “hope is a powerful force for change. Hope involves new perspectives and possibilities when all seems lost. Hope is an antidote for despair. It is the faith that life will rise out of death”.

Hierdie hoop is dus nie wensdenkery of blote verbeelding nie. Hierdie hoop groei uit die terapeutiese situasie en moet saam met die medenavorsers geskep word. In die egskeidingsmediasie het al die betrokke partye gewoonlik geen of baie min hoop, voor tydens en na die egskeiding. Dit is veral die kinders, wat as gemarginaliseerdes, dikwels nie in hierdie hopelose situasie gehoor word nie.

6.2 Bybelse hoop

Bester & Müller (2002:10) wy verder uit oor die lewensoriëntasie: “Hierdie lewensoriëntasie is egter nie altyd by mense teenwoordig nie, veral nie by diegene wat hulle in ‘n doodloopstraat op hul lewensweg bevind nie. Daarom is die uitdaging in pastorale sorg juis om mense met vasgeloopte lewensverhale te begelei in die verbeelding van ‘n nuwe toekomsverhaal - ‘n verhaal van Christelike hoop.” Dit is egter nie ‘n maklike proses nie, maar dikwels ‘n lang proses van wag en doen (Müller & Maritz 1998:44). Verantwoordelikheid en verwagting is dus belangrik, die verantwoordelikheid om te lewe “asof”, en dan die verwagting op ‘n beter toekoms wat volgens Müller (1996:64 en 66), Christelike hoop is. Ons hoop nie op hoop nie, sê Newman (1998:10). Ons hoop op God en Sy opstandingskrag. Newman (1998:10-11) sê verder: “Hope comes from God and is anchored by the Resurrection. In fact, the Resurrection configures our hope – it breaths the breath of life into our hopeless souls. We hope in God and His power”.

6.3 Dekonstruksie en die “reframing” van toekomsstories as belangrike hulpmiddels in die skep van hoop

Deur middel van dekonstruksie moet daar nuwe hoop geskep word. Dit is alleen moontlik indien die proses van dekonstruksie sinvol benut word. Die skep van nuwe toekomsstories en stories van hoop is ten nouste gekoppel aan die dekonstruksie van stories van mense in die egskeidingsituasie. Dit is een van die belangrikste hulpmiddels om stories van hoop wat op die toekoms gerig is, te konstrueer. Lester (1995:139) haal vir Capps aan wat dit soos volg stel: “Reframing’ is a concept from neuro-linguistic programming and family therapy theory. Frames of reference are those internal structures for understanding reality constructed through the narrative structuring process. These internal structures are the mind-sets, structures of reality, belief systems or cognitive maps (depending on one’s theoretical roots) that a person constructs to provide guidelines for turning events into personal stories. Frames of reference are the core narratives that we use to put events in perspective and make sense out of life. To *reframe*, then, is to

reshape one's perceptions, to change the cognitive sets by which one interprets an event or a relationship". Lester (1995:139) sê dan verder dat die terapeutiese proses, "reframing", nuttig is om persone te help om die volgende te bereik: "to rearrange the furniture and 'change the decorations' that make up a 'certain room' in their memory". Hierdie proses kan nuttig gebruik word in die mediasieproses waar al die partye en veral die kinders, anders moet begin dink rondom die toekoms en hul nuwe situasies.

6.4 'n Kritiese refleksie op die klimaks van die navorsing

- **Eksternalisering** - In al die navorsingsgesprekke het ek in 'n mindere of meerdere mate gebruik gemaak van eksternalisering. In die proses is daar na die probleem/aksiestories gekyk en is dit sinvol hanteer. White (1998:8-28) gee 'n uitgebreide uiteensetting van vrae wat benut kan word.
- **Dun en dik beskrywings** - Die navorsingsgesprekke word gewoonlik as dun beskrywings beskou omdat daar nie vreeslik baie inligting rondom stories van nood beskikbaar is nie. Deur middel van dik beskrywings moet die navorser saam met die medenavorsers daartoe kom om alternatiewe stories te ontwikkel. Ruimte moet geskep word waarbinne dit moontlik is. Paré (1995:11) stel dit soos volg: "If I really prefer one of these alternate stories, and I want to bring such a story forward as more influential in my life, then it is necessary for the plot of the story to be thickened. If the plot becomes thicker or richer, then it will be more prominent and defining of my life and of my identity, of who I am as a person".
- **Hoop gevestig op 'n getroue God** - In al die navorsingsgesprekke het die medenavorsers elkeen afsonderlik bevestig dat hulle hul hoop vestig op God as die getroue God. Uit hierdie persoonlike verhouding met Hom kan hulle hierdie trauma van die egskeiding beter hanteer. Dit sluit aan by wat Brueggemann (1987:67) sê dat hoop primêr 'n teologiese konsep is wat in die taal van die Verbond tussen 'n persoonlike God en 'n gemeenskap gevoer word. Dié hoop word ook deur die Christen in sy persoonlike lewe intiem beleef.

- **Dominante diskoerse** - Talle dominante diskoerse kan uit die verskillende navorsingsgesprekke geïdentifiseer word. Van die uitstaande diskoerse wat uit die stories na vore kom, is onder meer Wanda se “belewing van die dood”, Wouter se belewing van Wanda se “sterkwees”, Kallie se beklemtoning van “desperaatstraat”, July se klem op “om ten alle koste ‘n goeie ma te wees”, Ben, Lelanie en Marie, die minderjarige kinders, se “vrees vir verwerping” en “stryd om aanvaarding”, speel ook ‘n rol. Moedeloosheid, die verwerking van die trauma, nuwe stories van hoop, is almal diskoerse wat uit die navorsingsgesprekke gekristaliseer het.
- **Dekonstruksie** - Deur middel van dekonstruksie is daar saam met die medenavorsers gepoog om die dominante diskoerse te dekonstrueer. Die dekonstruksie het ook bygedra dat die stemme van die gemarginaliseerdes, in dié geval die drie kinders, ook in die navorsingsgesprekke gehoor is. Powell (1998:103) sê dat die dekonstruksie van mag, dominante diskoerse en daarmee saam die soeke na gemarginaliseerde stemme, alles ‘n belangrike rol in die navorsingsproses speel.
- **Deeglike begrip van die egskeiding** - Dit is belangrik dat daar in die hele mediasieproses baie aandag gegee word aan die feit dat die medenavorsers nie outomaties alle kennis in pag het rondom die proses van egskeiding nie. Die voor- en nadele, gevolge, die trauma van die egskeiding asook alles wat voor, tydens en na die egskeiding kan gebeur, moet hier verreken word. Die navorsingsgesprekke waarby die kinders betrek is, is en bly ‘n geweldige ervaring vir hulle. As medenavorsers is kinders gewoonlik goeie leermeesters. Volgens Fick (1999:192) is “kinders altyd bereid om te vergewe en ‘n mens nog ‘n kans te gee. Hulle nooi jou uit om blind vir die bevoordeelde magsgosisie van ‘n volwassene te wees, net sodat jy hul kinderwêreld kan betree en in hul skoene kan staan”. Botha (2001:154) haal vir Naudé aan wat sê: “ons is ‘weet-en-seker-mense’. Alles moet volgens ‘n bepaalde plan verloop anders verloor ons ons sekuriteit en rigting tog so maklik. Met ‘n tydsgees soos dié waarin ons tans lewe, het ons juis mense nodig wat hoop het, want ons as ‘weet-en-seker-mense’ bewerk eerder die ondergang van egte hoop”. Daarom is dit uiters belangrik om die volwassenes asook die kinders volledig voor te berei en in te lig oor die seer, trauma, moontlike uitkomst en veral die moontlike onsekerhede van die egskeidingsituasie.

- **Deeglike hantering van narratiewe pastorale egskeidingsmediasie** - In die navorsingsgesprekke het ek saam met die medenavorsers baie aandag en tyd aan moontlike storie-ontdekking en storie-ontwikkeling bestee. In die gesprekke met Wouter en Wanda het ons al drie as reflekerende span opgetree in die navorsingsgesprekke. Op dié wyse het hulle bewus geraak van albei se trauma en seer en vir die eerste keer na mekaar se stories daar rondom geluister. Die pastorale het ook in die navorsingsgesprekke na vore gekom en daar is veral gebruik gemaak van Louw (1998:204) se metafoor van “God as Vriend”, Landman (2001:86) se HIV (heelmaak, innig en verrassing) as metafore in die preek maar ook in die pastoraat, asook Müller (2002d:7) se teologie van “touch”. Die hele proses rondom egskeidingsmediasie asook die verskillende fases en moontlike uitkomstes, is deeglik met al die medenavorsers bespreek. Daaruit het ek ook die voor- en nadele van die mediasieproses aan hulle voorgehou. Die moontlikheid dat mediasie die geleentheid bied tot ‘n “suksesvolle” egskeiding en die moontlike ontwikkeling van stories van hoop, was ook deel van die navorsingsgesprekke.
- **Die egskeiding raak almal wat daarby betrokke is** - Uit die talle navorsingsgesprekke was dit vir die medenavorsers almal duidelik dat hul lewens nooit weer dieselfde sal wees nie, omdat dit direk deur die egskeidingstorie geraak word. Coetzee (1999:283) stel dit soos volg: “As gevolg van die noodstorie (egskeiding van die ouers in die geval) lyk die toekomsverhaal van die adolessent verduister .... Die verbintenis tussen die adolessent en sy/haar ouers bepaal of hy/sy die waardes van die ouer aanvaar of nie. Die adolessent met ‘n nabye emosionele verbintenis aan sy/haar ouers kan makliker met die ouer, en dit wat hy/sy doen, identifiseer”. Taffel (2001:54) sê dat die wêreld waarin die adolessente leef en beweeg, vir hul ouers onbekend en vreemd is. Vriende, asook die wêreld waarin hul vriende leef, het vir talle adolessente meer belangrik as die ouerhuis geword. Die adolessent asook sy vriendekring word direk deur die egskeiding geraak. Prins (2001:108) sluit ook hierby aan as hy ‘n aantal faktore noem wat die vorming van waardes oor die algemeen bemoeilik: die funksionering van die ouers as rolmodelle, die oorbelasting van die kind, die retrososialisering van volwassenes, die vermyding van konfrontasie,

toekomsverwagting en sinvolheid, asook die invloed van die elektroniese media. Al bogenoemde faktore word direk beïnvloed deur die trauma van die egskeidingsituasie.

- **Geen ideale gesinne bestaan nie** - Volgens Müller (2002b:106-109) bestaan daar geen ideale gesinne nie want “die Christelike godsdiens is ‘n onvoltooide godsdiens en daarom is Christelike huisgesinne onvoltooide gesinne. .... Die Christengesin moet as’t ware voltyds besig wees met ‘telling a past and dreaming a future’ (Brueggemann 1993:5). ... Veral die lang geheue moet lewendig gehou word. ‘Telling a past’ het veral met God se heilsgeskiedenis te doen. .... Daar moet ook ‘dreaming a future’ wees. ... Christengesinne bestaan uit mense wat droom, wat dinge sien wat ander nie opmerk nie, wat hoop .....”. Dit is dus belangrik dat daar in die pastorale egskeidingsmediasieproses saam met die medenavorsers gedink word oor die nuwe vorme wat die gesin kan aanneem. Gesinne word dan omskryf as verhalende kultuur (“storying culture”). Dit kan ook vervang word met die begrip interpreterende gemeenskap (Müller 2001b:14-15). Volgens bogenoemde moet al die gespreksgenote saam met die navorser tot nuwe insig kom rondom die hele samestelling en funksionering van die gesin, voor, tydens en na die egskeiding.
- **Om saam tot stories van hoop te kom** - In die navorsingsgesprekke moet daar saam gepoog word om tot nuwe stories van hoop te kom. Dit gaan volgens Bester & Müller (2002:10) in hoop oor “‘n lewensorientasie en nie oor ‘n tegniek of metode nie. Hierdie lewensorientasie is egter nie altyd by mense teenwoordig nie, veral nie by diegene wat hulle in ‘n doodloopstraat op hul lewensweg bevind nie. Daarom is die uitdaging in pastorale sorg juis om mense met vasgeloopte lewensverhale te begelei in die verbeelding van ‘n nuwe toekomsverhaal - ‘n verhaal van Christelike hoop”. Lester (1995:127) en Müller (1996:194) beklemtoon dat verandering in menselewens altyd toekomsgerig is. Lester (1995:126) omskryf hierdie gedagte deur te sê: “Some change or transformation in future stories is necessary for a satisfactory resolution and recovery of hope”.
- **Toekomsstories moet saam verbeel word** - Die navorser probeer nou spekulasie ontlok oor watter soort toekoms verwag kan word van iemand of ‘n gesin wat so sterk en bevoeg teen die probleem kan optree. ‘n Toekomsstorie moet verbeel(d) word

(Müller 2000:98). Hoop en verwagting word nou gevestig as gevolg van hul betrokkenheid by mekaar en by die storie. Vrae kan gevra word soos: hoe kan julle aanhou om weerstand te bied teen feetjie na die egskending? en hoe sal julle lewe oor twee jaar verder daar uitsien? al is julle geskei, watter drome en ideale het julle vir julleself maar ook ten opsigte van die kinders? watter prioriteite stel julle vir julle elkeen afsonderlik en gesamentlik as ouers ten opsigte van die kinders, want al is julle 'n "ex-husband" en "ex-wife" is julle tog nie 'n "ex-father" en "ex-mother" nie.

- **Die groter sosiale gemeenskap en meta-verhale speel ook 'n rol** - Die rol van die groter sosiale gemeenskap en die meta-verhale moet ook saam met die medenavorsers verreken word. Volgens Bosman (2001:124) is dit nodig om by dikker beskrywings van verhale uit te kom. "Ryk beskrywings wil alternatiewe stories van mense se hede verbind met alternatiewe stories uit hul verlede. Ryk beskrywings wil mense ook help om hul alternatiewe verhale in verband te bring met die verhale van ander mense op grond van gemeenskaplike temas. Hierdie temas spreek dinge soos gemeenskaplike waardes, doelwitte en verbintenisse aan. .... Op hierdie manier word ryker en dikker beskrywings die fondasies vir nuwe selfnarratiewe en uitdrukkings wat kan volg. Ryk beskrywings help die konteks vir die vertel en hervertel van stories en ook weer die hervertel van hervertellings. Op die manier kom meta-tekste tot stand waardeur die self al meer in sy/haar veelkantigheid en rykdom beskryf word. (White 1998:227)". Hoop word gegenerer binne bepaalde menslike sisteme. Nydam (1997:4) sê dat hoop vir Lynch nie 'n individuele en privaat proses is nie, want dit word binne bepaalde menslike sisteme gegenerer. Betekenisvolle gemeenskappe genereer hoop omdat daar basiese vertrouensverhoudinge tussen daardie mense bestaan. Hoop kan dus nooit in isolasie of op sy eie bestaan nie. Uit al die navorsingsgesprekke met die medenavorsers het ons voortdurend bogenoemde situasies en punte verreken.
- **Wie het die stories van hoop in jou lewe versterk?** - Dit is interessant om daarop te let dat die meeste medenavorsers God en hul persoonlike verhouding met Jesus Christus as hul Verlosser, aangedui het as die hoof-hoopdraers in die egskedingsituasie. Verskeie ondersteuningstelsels soos ouers, man/vrou, vriende,

maats asook mede-Christene, het ook na vore getree. Coulehan, Friedlander & Heatherington (1998:28) wys daarop dat die sukses van narratiewe gesinsterapie in 'n groot mate afhang van die navorser se vermoë om hoop by die gesin te skep, en dat verandering sodoende kan plaasvind. Waar daar hoop aanwesig is, is daar gewoonlik ook groter empatie en ondersteuning tussen die gesinslede. Dit bewerkstellig meer liefde en groter onderlinge verbintenis aan die gesin. Om hoop te skep, hang ten nouste saam met 'n verandering in die emosionele klimaat. Die navorser se besorgdheid, warmte en geloof, dra daartoe by dat die medenavorsers verandering van emosionele klimaat binne die gesin, baie positief beleef.

- **'n Gehoor moet gesoek word om die stories van hoop mee te deel** - 'n Gehoor moet ontdek of geskep word wat "applous" kan gee vir die nuwe identiteit en storie wat besig is om te ontwikkel. Aangesien die probleem binne 'n sosiale konteks ontwikkel het, is dit nodig dat sake so gereël moet word dat die sosiale omgewing op 'n manier ter ondersteuning ingestel kan word. Daar kan gevra word na familie of vriende wat die persone geken het voordat die probleem hom/haar beïnvloed het. Die ideaal is dat die persoon vir iemand moet kan vertel wat reeds bereik is en sodoende word daardie ander persoon of persone nie alleen 'n gehoor wat applous gee nie, maar 'n ondersteuningstelsel (Müller 1996:171).

6.5 Die skep van verwagting en hoop

Soos telkemale reeds aangedui, skep narratiewe pastorale egskeidingsmediasie juis hoop en verwagting by almal daarby betrokke. Müller (2000:42) vra terreg 'n terapeutiese vraag: "Hoe kan die toekomsprentjie weer heelgemaak word sodat dit 'n dryfkrag kan word om in die hede te kan verander? Kan 'n mens verander as jou toekomsstorie verduister is, as die toekoms net nie wil vorm aanneem nie? 'n Mens kan nie. Jy verander na 'n toekomsbeeld toe. 'n Mens moet 'n verbeelding hê van 'n aanvaarbare toekomssituasie waarheen jy kan verander". Ek wil hierby aansluit deur te bevestig dat daar juis tydens die mediasiegesprekke met behulp van narratiewe betrokkenheid 'n beeld geskep word van hoop en verwagting. 'n Natuurlike plek ontstaan tydens die gesprekke vir Die Storie. God

se Storie kan die individu, huwelikspaar en gesin help om weer hoop te kry. Vanuit God se Verhaal kan die partye hul eie storie interpreteer en hulle kan leer om regtig net op God te vertrou en deur Sy Gees staat te maak op Sy voortgesette en helende betrokkenheid by hulle op die pad vorentoe.

6.6 'n "Suksesvolle" egskeiding

Botha (1995:4) het reeds op verskillende plekke in die navorsing aangetoon dat 'n "suksesvolle" egskeiding moontlik is. "Suksesvol" beteken - dat ons in 'n gebroke werklikheid lewe waar mense, ook Christene, skei en 'n gebroke wêreldervaring in jouself, huwelik, gesins- en gemeenskapslewe beleef. Deur narratiewe pastorale egskeidingsmediasie is dit moontlik om die pynlike pad voor, tydens en na 'n egskeiding op 'n ander manier saam te loop. Die afgelope tien jaar het 35% van die aantal pare wat die spreekkamer besoek het vir egskeidingsmediasie en beslis sou geskei het, nie geskei nie maar saam begin werk aan 'n nuwe toekomsverhaal binne 'n bestaande huwelik. Dit is verblydend dat soveel persone deur die mediasie en opvolg- mediasiegesprekke tog die nabyheid van God en Sy handeling met hulle, kon beleef. Die wat wel geskei het na die gesprekke, het "suksesvolle" egskeidings beleef want ons kon saam die aksies, emosies, finansies, kinders ens. hanteer deur die egskeidingsmediasie. Alle partye was dus gesamentlik medeverantwoordelik vir die bereiking en opstel van 'n skikking waarby almal baat kon vind. Sou daar in die toekoms enige verhoudingsprobleme, onderhoud, toesig en beheer ens. gedinge ontstaan, dan neem dit gewoonlik een mediasiegesprek om dit te hanteer en sodoende word 'n voortdurende "suksesvolle" egskeiding gewaarborg.

7. 'N TYD OM TE REFLEKTEER ... - 'N MOONTLIKE EINDE

7.1 'n Moontlike einde

Alle stories moet iewers tot 'n einde kom. In die narratiewe navorsing is dit reeds aan ons bekend dat daar nie noodwendig 'n einde aan die navorsingsproses kom nie. Oor die

einde van die navorsing haal Müller et al (2001:89) weer vir Lamott (1995:62) aan: “And then there is the ending: What is our sense of who these people are now, what are they left with, what happened, and what did it mean?” Die navorser kan tereg vra: Wat het ek met die navorsing bereik en was alles tog die moeite werd? Dit handel in die eerste plek nie nou oor ‘n refleksie van die verskillende stories of ‘n moontlike samevatting van alles nie, want daar is altyd iets nuuts. Aan die einde word daar ook ruimte gelaat vir nog méér nuwe stories om te ontwikkel. Die einde van die navorsing is dus oop en bly oop sodat verdere ruimtes vir verdere navorsing in die toekoms nog ontgin kan word.

Kontak met my medenavorsers wat my toegelaat het om deel van hul stories te word, asook wyer blootstelling aan gesinslede en ander professionele dissiplines in die navorsingstydperk, het my eie menswees verryk en my ervaringsveld verbreed. Dit het my gehelp om tot ‘n beter verstaan te kom van die metodiek aan die een kant, asook die praktiese implementering daarvan aan die ander kant. Praktiese teologie wat deel uitmaak van hierdie navorsing, kom uit die praktyk en fokus vandaar op die teorie en loop weer uit op die praktyk. Browning (1991:7) beskryf bogenoemde verloop as ‘n proses “from practice to theory and back again”. Daar word altyd met vrae of probleme begin wat uit die sekulêre en godsdienstige praktyke waarin die navorser staan, na vore kom. Dié praktiese vrae loop dan uit op die teoretiese besinning wat dan uiteindelik weer neerslag vind in ‘n nuwe praktyk. Bogenoemde proses, van praktyk na teorie na praktyk, hou dus nooit op nie.

7.2 ‘n Aantal gemene delers in die navorsingsgesprekke

Uit die navorsingsgesprekke met die medenavorsers, was daar ‘n aantal gemene delers wat na vore getree het en wat ek net kortliks gaan noem:

- Almal was direk geraak deur ‘n egskedding of dié egskedding van ouers.
- Al die medenavorsers is meelewende lidmate van gemeentes wat ‘n persoonlike verhouding met Jesus Christus as hul persoonlike Verlosser het, en daarvolgens lewe.

- Almal het moontlike stories van hoop uit die navorsingsgesprekke ontdek en ontgin.
- Almal het uit die trauma van die egskeiding sekere lesse geleer en sterker asook meer doelgerig daaruit gekom.
- Almal, en veral die drie kinders, het onderneem om ander mense wat in soortgelyke situasies beland en trauma beleef, te help en te ondersteun, omdat hulle self daardeur is.
- Die medenavorsers het almal toekomsdrome wat hulle verbeeld en waarom hulle hul hoop ook kan uitbou.
- Narratiewe pastorale egskeidingsmediasie, asook die manier waarop daar saam in die navorsing gesoek is na antwoorde, het vir almal baie beteken.
- Hulle het ook almal vertrouwe in hulself opgebou en is bereid om hul stories van hoop met ander te deel.
- Al die medenavorsers het dit ontsettend baie geniet om deel van die navorsingsproses te wees, en het saam met my uitgesien na die moontlike stories van hoop wat ontwikkel het.
- Hulle het ook almal hul dank betuig aan die manier waarop ek as navorser met hul trauma en stories van nood omgegaan het.
- Hulle het vertrouwe, respek, waardering en integriteit belewe in die situasie waar hulle hul stories kon vertel en nuwe stories van hoop kon ontwikkel.

7.3 Om op te som – enkele gedagtes

Dit was 'n voorreg om as navorser saam met die medenavorsers deur middel van die navorsingsgesprekke deel te wees van die hele navorsingsproses. Dit wat ons saam gedeel het, was oor en oor die moeite werd. Ek wil graag kortliks 'n paar hoogtepunte van die navorsingsproses uitlig:

- Ten spyte van die trauma, seer en krisis, beleef ek tog dat daar by al die medenavorsers, selfs aan die begin reeds met die stories van nood, reeds tog 'n bietjie hoop teenwoordig was.

- Die voorreg om met die kinders as gemarginaliseerdes te werk, het my weer aangegryp. Hul opregtheid, lojaliteit en eerlikheid asook hul hoopvolheid, het net bevestig dat hul stemme altyd gehoor moet word in die mediasieproses. Die feit dat hul stemme as gemarginaliseerdes gehoor is, het myself verryk en weer eens onder die besef gebring van die waardevolle bydrae wat hulle in die navorsingsgesprekke kan lewer.
- Die feite wat gedeel is, is belangrik, maar die emosies wat beleef is deur saam na oplossings te soek, het al die navorsingsgesprekke baie sinvol gemaak en ons saamgebind in 'n sinvolle navorsingspan.
- Prentjies en metafore het 'n baie belangrike funksie in die navorsingsgesprekke vervul. Deur die prentjies en metafore kon die emosies rondom die trauma beter uitgedruk word. Daar is makliker tot verstaan gekom as gevolg van die prentjies en metafore. Dit het ook die verbeelding aangegryp en meegehelp om stories van hoop te ontdek en te ontwikkel.
- Persoonlike netwerke het tot stand gekom tussen my en die medenavorsers. Ander persone het ook indirek 'n rol gespeel omdat hulle as steunstelsels vir die medenavorsers in die navorsingsproses opgetree het.
- Uit die navorsingsgesprekke het dit duidelik geword dat ons uit die hele navorsingsproses saam gegroei het en die hele proses as 'n leerervaring kon beskou.
- Wat vir myself baie hoop en moed in die navorsingsproses gegee het, is dat al die medenavorsers klaar 'n verskil maak en hulle daartoe verbind het om ook in die toekoms 'n verskil te maak in ander mense wat ook trauma en seer beleef of sommer net ondersteuning nodig het, se lewens.
- Die rol wat die Bybel in die medenavorsers se lewe speel, was vir my ook opvallend. Hulle het nie biblisisties daarmee omgegaan nie, omdat hul 'n lewende verhouding met Jesus Christus het.
- Ek het saam met die medenavorsers opnuut weer onder die indruk gekom van die Lewende God wat die Bron van Hoop is. Hy werk steeds elke dag deur die Heilige Gees in en deur ons en bevestig Sy beloftes deur die Soenverdienste van Jesus Christus, Sy Seun.

- As brose mense, wat elke dag in 'n gebroke werklikheid moet lewe, kan ons almal saam uitsien na daardie dag wanneer Hy weer sal kom, en ons saam met Hom 'n nuwe lewe in die nuwe hemel en aarde vir ewig sal deel.

Ek wil opsom deur met Müller (1996:154) saam te stem wat preek uit Spr.15:12-17 en dan die volgende lyn trek deur te sê: “Liefde groei binne 'n bepaalde verpakking, Liefde kan net bestaan binne 'n bepaalde lewenstyl .... Liefde is soos 'n orgideëplantjie, dit groei net in 'n bepaalde soort groeimedium. As iemand vir jou 'n orgideë persent gee en jy plant dit oor in 'n groter pot met grond daarin, moet jy nie die volgende jaar blomme verwag nie. Die plante groei net as hulle geplant staan in die regte groeimedium van hoofsaaklik boombas”.

Ons het saam uitgesien om na moontlike stories van hoop te soek en dit te ontgin. As ek reflekteer en terugkyk, was ek bevoorreg om saam met my medenavorsers, die klimaks van hierdie navorsing te beleef, met die feit dat talle stories van hoop 'n werklikheid in ons lewens geword het. Die klimaks van die stories kon nie vooraf bepaal word nie, en het eers gedurende die navorsingsproses tot volle ontplooiing gekom. Dit sal dan ook die stories van hoop wees wat die medenavorsers op hul lewenspad vorentoe moet dra. Alleen die stories van hoop, kan die verpakking of groeimedium verskaf waarin daar weer liefde in hul lewens kan gedy.

7.4 'n Komma bly oor .....

Soos reeds aangedui, verwys Müller (2002b:14-15) saam met verskeie ander skrywers na die gesin as 'n verhalende kultuur (“storying culture”). Die gesin word dan omskryf as 'n interpreterende gemeenskap. Dit is 'n groep mense wat binne 'n bepaalde konteks hul lewens op dieselfde manier verstaan en interpreteer. Tydens 'n egskeiding gaan die huwelik dood en bestaan nie meer nie. As gevolg van bogenoemde situasie bestaan daar nou net 'n besigheidsbeginsel. Müller (2002b:102) sê dat die geskeides “ ..... nog lewenslank gesamentlike ‘besigheid’ gaan hê waarna hulle moet omsien. En daardie

‘besigheid’, hul kinders, lê albei na aan die hart. As hulle dit kan regkry om ‘n gesonde en vriendelike ‘besigheidsverhouding’ te onderhandel, maak hulle dit vir hulleself, maar veral vir die kinders, soveel makliker”. In die navorsing is daar juis gepoog om deur middel van narratiewe pastorale egskeidingsmediasie by so ‘n gepaste oplossing uit te kom, deur middel van stories van hoop. Indien dit bereik word, is daar beslis sprake van ‘n “suksesvolle” egskeiding.

Die Christelike godsdiens is volgens Müller (2002b:106-111) ‘n onvoltooide godsdiens en daarom is Christelike huisgesinne onvoltooide gesinne. Omdat dit waar is, kan ons elke dag leef in die Christelike hoop en heelwording beleef wat die Heilige Gees voortdurend bewerk.

Winslade & Monk (2000:251) skryf oor mediators en sê: “we imagine people who work as mediators taking up these ideas and developing them further so that we too can learn more about them. It is in this sense that we look forward to your response”. Ek wil afsluit en daarmee aansluit by Du Toit (2000:182) wat sê: In hierdie sin is geloof in God in ‘n postmoderne tyd gemakliker met die idee om “nie presies te weet nie”, juis omdat dit om God as die Skepper van die Heelal gaan, juis omdat ons met soveel verwondering bewus raak van God as die Een wat onmoontlik deur die mens met sy/haar beperktheid aan ruimte en tyd, presies beskryf en verstaan kan word. Geloof in ‘n postmoderne tyd is daarom gemakliker met onsekerheid. Ons het egter nie by ‘n “punt” gekom nie, maar ‘n komma, want alles is ook nog nie oor narratiewe pastorale egskeidingsmediasie gesê nie,.....

BIBLIOGRAFIE

- Anderson, H. 1997. *Conversation, language and possibilities. A postmodern approach to therapy*. Harper Collins: New York.
- Anderson, H & Goolishian, H. 1988. Human systems as linguistic systems: Preliminary and evolving ideas about the implications for clinical theory. *Family Process* 27(4):371-393.
- Bester, A. & Müller, J.C. 2002. Hoop en Verbeelding. *Practical Theology in SA* 15(2):1-20.
- Billikopf, E.G. 2002. Narrative mediation. *The International Journal of Conflict Management* 13(1):100-104.
- Bisbey, S. & Bisbey, L.B. 1998. *Brief therapy for Post-Traumatic stress disorder*. John Willey & Sons: London.
- Bons-Storm, R. 1989. *Hoe gaat het met jou? Pastoraat als komen tot verstaan*. J.H. Kok: Kampen.
- Bosman, L.L. 2001. *'n Narratiewe beskouing van die pastoraal terapeutiese self in 'n postmoderne samelewing*. DD Thesis. Universiteit van Pretoria, Pretoria.
- Boszormenyi-Nagy, I. & Spark, G.M. 1973. *Invisible Loyalties: Reciprocity in intergenerational Family Therapy*. Brunner/Mazel: New York.
- Botha, J.A. 1995. *Egskeiding en Enkelouerskap*. Korrespondensie Kursus, Pastorale Krisis- en Verrykingspreekkamer, Pretoria.
- Botha, J.A. 1997. *Egskeiding en die gevolge daarvan op die kinders*. Jeugberading Sertifikaat Kursus, Universiteit van Suid-Afrika, Pretoria.

Botha, J.A. 2001a. *Eksternalisering in pastorale narratiewe egskeidingsmediasie*. MA Verhandeling. Universiteit van Pretoria, Pretoria.

Botha, J.A. 2001b. Ons moet oorgee, omgee en aangee. In: Botha, J. (red.). *Ja vir Jesus, nee vir die kerk*. Lapa Uitgewers: Pretoria.

Browning, D.S. 1991. *A fundamental practical theology: Descriptive and strategic proposals*. Fortress Press: Minneapolis.

Brueggemann, W. 1987. *Hope within history*. John Knox Press: Atlanta.

Brueggemann, W. 1993. *Texts under negotiation: The Bible and Postmodern Imagination*. Fortress Press: Minneapolis.

Cahoone, L.E. 1995. The ten modernisms. In Rossouw, G. (ed.) *Life in a postmodern culture*. HSRC Publishers: Pretoria.

Capps, D. 1995. *Agents of Hope: A Pastoral Theology*. Fortress Press: Minneapolis.

Coetzee, B. 1999. *Die fasilitering van waardevorming by die adolessent in die egskeidingsgesin. 'n Pastoraal-Kontekstuele benadering*. PhD Proefskrip. Universiteit van Pretoria, Pretoria.

Coulehan, R., Friedlander, M.L. & Heatherington, L. 1998. Transforming narratives: a change event in constructivist family therapy. *Family Process* 37:17-33.

Dill, J. 1996. *'n Basis Teorie vir Pastorale Teorie in die lig van Postmoderne Epistemologie*. PhD Thesis. Universiteit van die Oranje Vrystaat, Bloemfontein.

Du Toit, B. 2000. *God? Geloof in 'n postmoderne tyd*. CLF Drukkers: Bloemfontein.

Fay, J. 2000. *A Narrative Approach to Critical and Sub-Critical Incident Debriefings*.
<http://www.narrativeapproaches.com/narra...%20papersfolder/narrativepolicing.htm>.

Fick, A.R. 1999. *Die pastorale begeleiding van gesinne waarin kindermishandeling voorkom: 'n Narratief-gesinsterapeutiese perspektief*. PhD Proefskrif. Universiteit van Pretoria, Pretoria.

Freedman, J. & Combs, G. 1996. *A Narrative Therapy. The Social Construction of Preferred Realities*. Norton: London.

Fuller Rodgers, D.C. 2002. *Pastoral Care for Post-Traumatic Stress Disorder*. The Haworth Pastoral Press: Binghamton, New York.

Gerkin, C.V. 1984. *The Living Human Document: Re-Visioning Pastoral Counselling in a Hermeneutical Mode*. Abingdon Press: Nashville.

Gerkin, C.V. 1991. *Prophetic pastorale practice. A christian vision of life together*. Abingdon Press: Nashville.

Gerkin, C.V. 1997. *An introduction to pastoral care*. Abingdon Press: Nashville.

Graham, E. 2000. Practical Theology as Transforming Practice. *The Blackwell Reader in Pastoral and Practical Theology*. USA: Blackwell Publishers. 104-117.

Heyns, J.A. 1981. *Dogmatiek*. NG Kerkboekhandel: Pretoria.

Jensen, M. 1984. Some Implications of Narrative Theology for ministry to cancer patients. *Journal of Pastoral Care* 38(3):216-225.

Joubert, S. 2003a. *Beheer God jou denke?* CUM: Vereeniging.

Joubert, S. 2003b. *Dit kos guts om te bly glo.* Lux Verbi.BM: Wellington.

Lamott, A. 1995. *Bird by bird. Some instructions on writing and life.* Anchor Books: New York.

Landman, C. 2001. Verveeld en ontnugter met die kerk. In: Botha, J. (red.). *Ja vir Jesus, nee vir die kerk.* Lapa Uitgewers: Pretoria.

Lester, A.D. 1995. *Hope in Pastoral Care and Counselling.* Westminster John Knox Press, Louisville: Kentucky.

Louw, D.J. 1993. *Pastoraat as ontmoeting. Onderwerp vir 'n basisteorie, antropologie, metode en terapie.* RGN, Pretoria.

Louw, D.J. 1998b. "God as friend": Metaphoric theology in pastoral care. *Pastoral Psychology* 46(4):233-242.

Müller, J.C. 1996a. Die huwelik, gesin en lewenstyl: Spreuke 15:17. *Praktiese Teologie in Suid-Afrika* 11(2):150-157.

Müller, J.C. 1996b. *Om tot verhaal te kom – Pastorale Gesinsterapie.* RGN Pretoria.

Müller, J.C. & Maritz, B. 1998. Die waarde van metafore binne die hermeneutiese-pastorale sisteem. *Praktiese Teologie in Suid-Afrika* 13(1):64-71.

Müller, J.C. 1999. *Geestelike Oorlogvoering: Bevryding of pastorale begeleiding?* Ongepubliseerde aantekeninge. Universiteit van Pretoria, Pretoria.

- Müller, J.C. 2000. *Reis-geselskap – Die Kuns van Verhalende Pastorale Gesprekvoering*. Lux Verbi.BM: Wellington.
- Müller, J.C. 2001. Therapy as fiction writing. *Ned. Geref. Teologiese Tydskrif* 42(1-2):64-70.
- Müller, J.C., van Deventer, W. & Human, L. 2001. Fiction writing as methaphor for research: A narrative approach. *Praktiese Teologie in Suid-Afrika* 16(2):1-13.
- Müller, J.C. 2002b. *Gesinne van binne – Vertel die verlede en droom oor die toekoms van jou gesin*. CLF-Drukkers: Bloemfontein.
- Müller, J.C. 2002c. *On a narrative journey: Assumptions of narrative research*. Ongepubliseerde aantekeninge. Universiteit van Pretoria, Pretoria.
- Müller, J.C. 2002d. *Theology of Touch*. Ongepubliseerde aantekeninge. Universiteit van Pretoria, Pretoria.
- Newman, C.C. 1998. *A hope that Can Sustain: A Pastoral Response to Suffering*. Wayne E. Oates Institute. Beskikbaar by:
http://bsd.oates.org/hope/nov_98_online_conference/papers/newman.htm
- Nydam, R.J. 1997. Fantasy and Hope in the lives of Adptees. *Journal of Pastoral Care* 51(1):65-78.
- O'Hanlon, B. 1994. The third wave. *The Family Therapy Networker* 18(6):19-29.
- Paré, D.A. 1995. Of families and other cultures: The shifting paradigm of family therapy. *Family Process* 34:1-19.

Pieterse, H.J.C. 1991. *Gemeente en prediking*. Halfway House: Johannesburg.

Polkinghorne, D.E. 1995. Piaget's and Derrida's contributions to a constructivist psychotherapy. *Journal of Constructivist Therapy* 8: 269-282.

Powell, J.N. 1998. *Postmodernism for beginners*. Writers and Readers Publishing Inc. New York: London.

Prins, J.M.G. 1995. *Intensionele geloofsosialisering binne intergeneratiewe verhoudings – 'n grondvereiste vir effektiewe jeugbediening*. PTSA 10:51-62.

Rossouw, G.J. 1995. Theology in a postmodern culture: ten challenges. In: Rossouw, G.J. (ed.). *Life in a postmodern culture*. HRSC Publishers: Pretoria.

Shawver, L. 1998. On the clinical relevance of selected postmodern ideas: With a focus on Lyotard's concept of "Differend". *Journal of the American Academy of Psychoanalysis* 26(4):617-640.

Smit, D.J. 1997. *Lofprysing, aanbidding en die Gereformeerde spiritualiteit*. Voorlesings gehou by die Sinodale Konferensie van die Sinode van Oos-Transvaal, Orpen.

Taffel, R. 2001. The wall of silence. Reinventing therapy to reach new teens. *Psychotherapy Networker* May/June 2001. VSA.

Van Aarde, A.G. 1993. Paradigmaverandering: Wat word daarmee bedoel? *Die Hervormer* 86(16):5-6.

Van den Eerenbeemt, E. 1995. *Alle dochters! Drie generaties vrouwen en hun familiekwesties*. De Toorts: Harlem.

Van Niekerk, A.S. 1996. *Anderkant die reënboog*. Tafelberg Uitgewers: Kaapstad.

Van Staden, S. 1992. *Om heel te word. Huweliks- en Egskeidingsberaad vanuit 'n gesinspektief*. De Jager-Haum: Pretoria.

Vos, C.J.A. 1989. Verbond – verbinding of verblinding? In: Vos, C.J.A & Müller, J.C. (reds.). *Geboorte en kindwees*. Pretoria.

Vos, C.J.A. 1995. *Die Blye Tyding*. RGN: Pretoria.

White, M. 1998. Notes on narrative metaphor & narrative therapy. In: White, C. & Denborough, D. (eds.) *Introducing narrative therapy. A collection of practice-based writings*: 225-227. Dulwich Centre Publications: Adelaide, South Australia.

Winslade, J. & Monk, G. 2000. *Narrative mediation: A new approach to conflict resolution*. Jossey-Bass Publishers: San Francisco.

STELLINGS

STELLING 1

Hierdie navorsing is vanuit 'n **narratiewe paradigmatische** hoek aangepak. Die narratiewe paradigma se filosofiese wortels is geleë in die **post-modernisme, sosiaal konstruksionistiese** beginsels. Navorsingsresultate vanuit sekere modernistiese paradigmas word ook binne die navorsing gebruik aangesien die post-moderne diskoers genoeg ruimte laat daarvoor. Die metafoer wat in die navorsing gebruik is, is die **ABDCE-metafoer**. In dié metafoer staan A vir aksie (action), B vir agtergrond (background), D vir ontwikkeling (development), C vir klimaks (climax) en E vir einde (end). Dit het die ontwikkeling van een aaneenlopende of konstante storie in gedagte. Ruimte is geskep waarin die stories ontdek en ontwikkel is.

STELLING 2

Narratiewe navorsing skep die ruimte waarbinne mense/medenavorsers betekenis gee aan hul lewens deur verhale wat hulle konstrueer. Mense/medenavorsers ken betekenis aan hul lewenservaringe toe wat geïnterpreteer word. Dié proses is in die navorsing aangewend en as die **hoofbron** van inligting, gebruik. Hoopvolle toekomsverhale is in die navorsingsproses gekonstrueer. Om na verhale te luister en die taal daarvan te probeer verstaan, het gehelp om 'n meer **breedvoerige, ryker beskrywing** van die navorsingstema te bewerk. **Alternatiewe stories** is saam ontdek en gedeelde betekenis is verkry tydens die navorsingsproses.

STELLING 3

Die navorser het nie die **kopiereg** ten opsigte van die navorsing/verhale nie. Die ruimte word geskep waarbinne al die betrokkenes die navorser, medenavorsers asook die materiaal/literatuur aktief deelneem aan die skep van 'n nuwe verhaal. Die navorsing is dus 'n **ko-produksie** tussen die navorser, medenavorsers en die materiaal/literatuur. Hier is eerder **beskrywend** as krities-argumentatief gewerk en sodoende is die

materiaal/literatuur sekondêr geplaas tot die proses van storie-ontdekking en ontwikkeling in die navorsingsproses.

STELLING 4

Die narratiewe navorsing leen hom by uitstek daartoe dat die “**stem**” van die navorsing gehoor word. Al die betrokkenes neem deel aan die navorsingsproses om sodoende ‘n nuwe verhaal te skep. In die navorsing is daar gekies om **kwalitatiewe navorsing** te doen. Die tipe navorsing is nie klinies of koud nie, maar juis vars, oop en dinamies. Die kwalitatiewe navorser word deel van die proses. Kritiese self-onderzoek van die navorser se rol in die hele navorsingsproses is dus noodsaaklik. Die volgende moet daarom altyd deur die narratiewe navorser verreken word: respek vir die medenavorsers, klem op die nou (dit wat op die oomblik aan die gebeur is), ‘n nie-weet-posisie, ‘n gesamentlike interpretasie om saam tot ‘n beter verstaan te kom en die klem wat op die geheel geplaas word. Die betekenis van die verhaal as geheel word dus beklemtoon. Met **kwantitatiewe navorsing** is die teendeel waar ten opsigte van die bogenoemde manier van doen en daar word gestreef na objektiewe betroubaarheid. Subjektiewe integriteit word voorop geplaas deur die kwalitatiewe navorser.

STELLING 5

Teen die agtergrond van die post-moderne tyd waarin ons leef, is die navorser oper en gemakliker met **talle onsekerhede** en die idee om nie presies te weet nie. Die **voorlopigheid** van ons insigte en navorsing moet dus altyd verreken word. In die navorsing is daar na verhale geluister en is verhale saam ontdek en ontwikkel. Die Bybel is ‘n **Verhaalboek** wat handel oor God se Verhaal met mense en die wêreld. In die pastoraat gaan dit juis om betrokkenheid. Ware verstaan vra betrokkenheid en betrokkenheid lei tot verstaan. Die **pneumatologie** is ook verreken want die mens word deur die Heilige Gees vernuwe en verander. Dit is juis die vernuwende werk van die Heilige Gees in stukkende en gebroke mense se lewens wat hul weer toelaat om te droom en nuwe stories van hoop te konstrueer. So word hul lewensverhale grondig herskryf, tot in die kern.

STELLING 6

Egskeiding is sekerlik een van die mees traumatiese gebeure in mense se lewens. Die **trauma en verlies** as gevolg van 'n egskeiding raak soveel mense se lewens en niks is gewoonlik weer dieselfde nie. Verskillende verhale ontwikkel en dit word soms selfs totaal en al verskillend geïnterpreteer en beleef. **Narratiewe egskeidingsmediasie** word as 'n proses beskryf. Die proses leen homself uitstekend daartoe dat al die medenavorsers se verhale gehoor word. Die gesin word as 'n **verhalende kultuur of 'n geïnterpreteerde gemeenskap** beskryf. Gesinne word gevorm deur die verhale wat hul deel en waarmee hulle hul identiteit konstrueer. Dit is 'n groep mense wat binne 'n bepaalde konteks hul lewens op dieselfde manier verstaan en interpreteer. Egskeiding is 'n vasgeloopte en/of noodverhaal binne 'n verhalende kultuur/interpreterende gemeenskap waar daar nie meer tot dieselfde verstaan en interaksie gekom word nie. In die proses van narratiewe pastorale egskeidingsmediasie kom die navorser en medenavorsers tot nuwe insigte deur middel van hul verhale rondom die hele samestelling, funksionering en her-samestelling van die gesin voor, tydens en na die egskeiding.

STELLING 7

Dekonstruksie, “re-framing” en eksternalisering word in die navorsing as **hulpmiddels** aangewend om stories van hoop in die narratiewe pastorale egskeidingsmediasie proses te konstrueer. Deur die dekonstruksie van die nood en vasgeloopte verhale van die medenavorsers, kan nuwe toekomsstories en stories van hoop gekonstrueer word. Met behulp van “re-framing” kan die persepsies van die medenavorsers verander word en dit beïnvloed hul interpretasie van gebeure of verhoudings. Eksternalisering is 'n hulpmiddel wat deur middel van taal, die probleem van die identiteit van die persoon skei. Die persoon is nie die probleem nie, want die probleem is die probleem. Die probleem is iets buite die persoon wat hanteer moet word.

STELLING 8

Die navorser is 'n **hoopdraer** wat die medenavorsers daaraan moet herinner dat daar hoop is, 'n hoopvolle toekomsverhaal wat op 'n unieke wyse God se betrokkenheid in elkeen se lewensverhaal sal verwoord. Medenavorsers met vasgeloopte/noodstories moet saam met die navorser 'n nuwe toekomsverhaal konstrueer – 'n verhaal van Christelike hoop. Hoop en verwagting word gevestig as gevolg van hul betrokkenheid by mekaar en by die storie. In die navorsingsproses word daar nie gehoop op die hoop nie, maar daar word gehoop op God en Sy **opstandingskrag**.

STELLING 9

Die navorsingsproses word dikwels oorheers deur die stem van die “**expert**”/navorser. Die “expert”/navorser en **dominante diskoerse** kan nie alleen gehoor word nie. Die **gemarginaliseerde stemme** moet veral geïdentifiseer en ontwikkel word. Die kinders, die stil, goeie man/vrou, die ouer wat nie toesig en beheer oor die kinders verkry nie, kan almal as gemarginaliseerde stemme beskou word. In die navorsing is drie minderjarige kinders en twee vroue gebruik as medenavorsers wat die geleentheid gebied het om 'n vollediger prentjie te skilder van die hele proses omdat hul stemme ook gehoor en hoog geag is gedurende die navorsingsproses.

STELLING 10

Ondanks die gebrokenheid, verlies en trauma van 'n egskeiding is daar tog talle **stories van hoop**. Stories wat vertel van nog 'n kans. Stories van hoop is een van die hoofkomponente van die verhale in die navorsing. Groei en heelwording kan plaasvind ondanks die verlies en verhale van trauma in die medenavorsers se lewens. Deur stories van hoop te konstrueer is heler en gelukkiger mense toegerus vir die lewe. Die stories van hoop bevestig dat 'n “**sukksesvolle**” **egskeiding** tog moontlik is.